

Митар Ђуришић

УЛОГА КРАЉА НИКОЛЕ У ПРВОМ БАЛКАНСКОМ РАТУ¹⁾

Иако је законом о устројству војске (чл. 2) црногорско министарство војно било дужно да увијек има разрађен план за евентуални рат, оно га све до 3 октобра 1912 године уопште није имало. Разрада плана спадала је у дјелокруг генералштаба, па је остала као неостварен задатак стога што црногорска војска никада није имала генералштаб, мада га је уредба о формацији предвиђала.

Трећег октобра 1912 године, када је мобилизација војске већ била у пуном јеку, у двору на Цетињу састао се под претседништвом краља Николе ратни савјет, да би донио основе плана за рат с Турском, који тек што није био избио. Требало је, наиме, одлучити куда упутити главнину црногорске војске: на Скадар или ка Старој Србији.²⁾ На тој сједници прихваћен је предлог бригадира Јанка Вукотића да се главне снаге упуте на Скадар, с циљем да овај град једним налетом заузму. Помоћне снаге требало је да им штите позадину, затварајући сјеверну и сјевероисточну границу, а тек у нарочито повољним условима, по одлуци њиховог команданта, да пређу у офанзиву ка Васојевићима, Санцаку и Метохији. Јанко Вукотић је овај предлог мотивисао тиме што је „из разговора раније вођених по овом питању“ сматрао да су „сви сложни у томе да је Скадар за Црну Гору животно питање“.³⁾

---

¹⁾ Краљева политичка улога у овом рату, нарочито у дипломатским заплетима око Скадра, мање-више је расвијетљена, па ћемо се у овом напису углавном позабавити његовом улогом у својству врховног команданта црногорске војске. Друга питања ћемо третирати само у најнужнијој мјери.

²⁾ Овај термин је био одомаћен за дио Санцака, Косово и Метохију.

³⁾ Ж. Павловић: Опсада Скадра. Бгд. 1926 г., стр. 53. — Ова одлука била је у складу и с војном конвенцијом коју су српски и црногорски представници тих дана закључили у Луцерну, а коју су 6 октобра потписали краљ Никола и Митар Мартиновић. По тој конвенцији, главнина црногорских снага требало је да оперише правцем: Скадар — Дебар — Битољ, а помоћне снаге ка Санцаку. (Дипломатски архив Државног секретаријата иностраних послова ФНРЈ, у Дубровнику, Дворска архива, група Марамбо, пакет 159 — Убудуће: Д. А.)

Оваква одлука је, свакако, дошла као посљедица процјене ондашњег стања у сјеверној Албанији, неослобођеном дијелу Васојевића, Санџаку и Метохији. Немири и устанци у сјеверној Албанији у великој мјери су ослабили турске позиције у овим крајевима. Турска влада, заокупљена тешким унутрашњим проблемима, није била у стању да тај свој положај побољша, нити да оружане снаге које су имале задатак да угуше устанак у Албанији, у случају рата с Црном Гором, осјетније ојача, када је већ било готово извјесно да Турска иде у сусрет рату с коалицијом балканских земаља. Сем тога, будући да је активно помагала албанске устанике, Црна Гора је рачунала с могућношћу да становништво сјеверне Албаније пружи знатну помоћ црногорској војсци, у циљу сопственог ослобођења и уједињења с Црном Гором.⁴⁾

Према томе, краљ Никола је рачунао да ће црногорска државна територија моћи да се прошири, у најмању руку на Скадар, Медову и дио Албаније сјеверно од Дрима. За то су стварно постојали сви услови. Користећи неприпремљеност турских снага за одбрану овога краја, црногорска војска је могла брзим дејством да овлада овом територијом, чак и прије ступања у рат њених савезника, чиме би и велике силе (у првом реду Аустро-Угарску), које би евентуално интервенисале у корист Турске, ставила пред свршен чин.

Међутим, црногорске аспирације се нијесу ограничавале само на сјеверну Албанију и дио албанског приморја. Идеја о ослобођењу Васојевића, дијела Санџака и Метохије с Призреном — био је сан још младога књаза Николе, што је видно изражено и у његовим пјесмама. Озбиљно ослабљене турске позиције у овим крајевима и видно манифестована спремност Црногораца и Срба, нарочито у љето 1912 године, да и сами допринесу своје ослобођењу, пружали су реалне изгледе на успјех црногорских снага и на овом правцу.

На оба ова правца Црна Гора је морала рачунати с извјесним спољним тешкоћама, прије свега с аустро-угарским претензијама на Албанију и Санџак. Нарочито је постојала опасност од аустро-угарске интервенције у Санџаку. С друге стране, Србија је у току преговора о савезу с Црном Гором енергично одбацивала црногорске предлоге о разграничењу и захтијевала да се то питање рјешава касније, после успјешно завршенога рата, очигледно руковођена тежњом да у Санџаку и Метохији посједне што више територије. Због свега тога су краљ Никола и његови сарадници почетком октобра 1912 године сматрали да им сјеверна

⁴⁾ О томе се изричито говори у краљевој прокламацији за рат: „За мнош, јунаци, да руку пружимо браћи у невољи. као и витешкој Малесији, која се ево двије године лавовски бори за своја права, слободу и сједињење с Црном Гором“ („Балкански рат у слици и речи“, бр. 15 од 28 априла 1913 године).

Албанија нуди повољније услове за територијално проширење. Па ипак, они се нијесу могли сасвим одрећи могућих постигнућа и на оној другој страни.

Овдје треба истаћи да је било сасвим природно што је Албанија, као турска територија, укључена у црногорско-турско ратиште, али мотиви који су црногорски ратни савјет руководили да главнину своје војске упути ка Скадру нијесу били у складу са ослободилачким циљевима овога рата. Напротив, у питању су биле извјесне освајачке намјере, које се, као што ћемо касније видјети, нијесу ограничавале на територију сјеверно од Дрима. Ово је, као и сличне претензије осталих чланица балканског пакта према Албанији и Македонији, претстављало примјесе освајачког у Првом балканском рату, који је иначе у основи био ослободилачки рат Срба, Црногораца, Бугара и Грка против турског феудализма.

У духу поменуте основне идеје ратног плана, извршено је и груписање црногорске војске. Ка Скадру је упућено 8 бригада, са 36 батаљона и 74 топа, док су помоћне снаге имале 17 батаљона и 32 топа. Однос је, дакле, био приближно 2:1. Али с обзиром да су већ биле извршене све припреме да се у рејону Колашина и Берана (Иванграда), на турској територији, одмах по објави рата формира 7—8 добровољачких батаљона, овај однос је требало да се убрзо измијени у корист помоћних снага.

Пошто су с црногорске територије ка Скадру извођена два операциска правца, то су и главне снаге морале да се групишу у два засебна одреда: Зетски, у рејону Подгорице (Титограда), за операције правцем: Тузи — Хотски Ханови — Скадар, и Приморски, у рејону Бар — Вирпазар, за операције општим правцем: Бар — Владимир — Скадар. За команданта Зетског одреда постављен је престолонаследник Данило Петровић,⁵⁾ за команданта Приморског бригадир Митар Мартиновић, иначе претсједник владе, министар војни и заступник министра иностраних дјела, а за команданта Источног одреда (помоћне снаге) бригадир Јанко Вукотић.

Овакво груписање снага дошло је као резултат жеље да се иако малим снагама много постигне на два сасвим одјелита правца. Чињеница да су помоћне снаге биле овако јаке и да је њима руководио бригадир Јанко Вукотић, стварно најспособнији од свих црногорских команданата, довољно рјечито говори да је већ од почетка требало да и оне пређу у офанзиву. Но и поред тога што се таквом груписању снага могу ставити озбиљне замјерке, ипак су догађаји показали да су и главне снаге биле довољно јаке да свој задатак успјешно изврше, само да су биле добро вођене и ефикасно употријебљене.

⁵⁾ За команданта овог Одред ратни савјет је био наименовао бригадира Влажа Бошковића, али је краљ Никола ову одлуку преиначио непосредно пред почетак операција.

Црногорска Врховна команда у овоме рату била је чиста импровизација. До краја новембра, када је бригадир Вукотић постављен за начелника Врховне команде, сем краља Николе, као врховног команданта, у њој није било војника, ако не рачунамо ордонанс-официра са чином поручника. Готово све послове Врховне команде обављао је сам краљ,⁶⁾ те се о некој њеној активности у оперативном смислу не може ни говорити. Краљев политички саветник био је Лазар Мијушковић, бивши претседник владе, иначе познат као дворски човјек.

Однос краља Николе и команданта Источног одреда

Источни одред био је знатно удаљен од главнине црногорских снага, а по природи његовог задатка та удаљеност је требало поступно и даље да расте. Због тога су за овај одред биле потребне и бројне снаге и командант који би био у стању да о њиховој употреби самостално одлучује. Будући да је Јанко Вукотић заиста био најспособнији црногорски бригадир и да је, сем тога, дуги низ година проучавао земљиште и прилике на правцу којим је Источни одред требало да оперише, његов избор за команданта овог одреда пружао је довољно гаранција за успјех. Стога је Јанко Вукотић од почетка имао потпуно одријешене руке у погледу начина извршења основног задатка Одред: заштите позадине главне групације црногорске војске у рејону Скадра. А утицај Врховне команде на овом правцу био је веома мали.

Цијенећи да су непријатељске снаге у Васојевићима, Санцаку и Метохији релативно слабе, с обзиром да је мобилизација турске војске текла веома споро и неуредно, као и с обзиром да су те снаге биле децентрализоване од Мојковца и Пљеваља до Пећи и Баковице, Јанко Вукотић је с правом закључио да готово и не постоје озбиљнији изгледи за непријатељску офанзиву. Сем тога, становништво је на овом подручју у огромној већини било наклоњено Црној Гори, те је бригадир Вукотић одлучио да сам

⁶⁾ Интересантно је видјети шта о томе говори аустро-угарски војни аташе на Цетињу, Хупка, у свом опширном извјештају „Утиси и искуства на црногорско-турском ратишту 1912/13“: „Пристижуће депеше, већи и податке о ситуацији, извештаје, питања и томе слично примао је и читао већином краљ лично; они су потом стајали по више часова или дана по столцима у соби за пушење или су се на крају изгубили у пространим џеповима краљеве одеће. Исто тако примитивно било је такође и издавање заповести, које су начелно достављане телеграфским путем, уколико то није било могуће да се врши усмено (престолонаследнику). Без концепта, без броја, без протоколисања хитале су депеше на телеграфску станицу, писане својеручно од стране краља или по његовом диктату од стране једне од принцеза, или од било кога моментално присутног лица. Шифроване депеше слаге су у врло ретким случајевима па и поред тога није био познат ниједан случај индискреције (нечувања тајности, необзиривости)“ (Биро за евиденцију цар. и краљ. генералштаба В. е. Пов. бр. 683 од 1913, необјављени превод Иса Нећака, библиотека ВИИ ЈНА, инв. бр. 4663. 399/4, стр. 11—12).

пређе у офанзиву правцем: Мојковац — Бијело Поље — Беране — Чакор и даље Руговом за Метохију. Он је о томе извјестио Врховну команду уочи почетка операција: „Ја сјутра (крећем) с бригадом Колашинском и Дурмиторском у правцу који сам преко бригадира Митра саопштио.“⁷⁾

Источни одред је, оперишући у духу Вукотићеве одлуке, 9 октобра ослободио Мојковац, а два дана касније Бијело Поље. Прекотарски одред је овладао граничним фронтом на десној обали Таре, а затим, у наступању ка Пљевљима, наишао на нешто јачи отпор. Ту су настале прве, али не сувише озбиљне тешкоће.

Једанаестог октобра, наиме, италијански посланик је на Крушевцу посјетио краља Николу и савјетовао му да не дира у Санџак, како би избјегао могуће компликације с Аустро-Угарском.⁸⁾ Због тога је краљ Никола истога дана наредио Јанку Вукотићу да послје ослобођења Бијелог Поља не учини „ни корак даље у Санџак“, макар да му „све важније тачке и вароши деутације изашиљу и нуде. се на предају“.⁹⁾ Краљ, даље, у том наређењу каже да Вукотићу није потребно разјашњавати, јер ће се, ваљда, сјегити да то чини због осјетљивости „Перушина“ (тј. Аустро-Угарске), а даље операције Одред, по својој увиђавности, да усмјери ка Пештеру и Рожају. Вукотићев план је, међутим, предвиђао наступање ка Беранама, Чабору и Пећи, те је овим наређењем једино мијењан план дејства Прекотарског одреда, чији је правац водио ка Пљевљима. Због тога је Јанко Вукотић наредио команданту овог Одред, Машану Божовићу, да на десној обали Таре посједне једну за одбрану погодну линију и да ту сачека даља наређења, што је овај и урадио. Остале снаге Одред наставиле су дејства по већ утврђеном плану, 15/16 октобра ослободиле Беране, 19 октобра Плав, а 20-ог Гусиње.

Да је Јанко Вукотић у доношењу одлука мало зависио од Врховне команде говоре још два документа. Први је депеша краљева упућена команданту Источног одреда 16 октобра, у којој,

⁷⁾ Ријеч је о бригадиру Митру Мартиновићу, команданту Приморског одреда. Васојевићка бригада, која је такође била у саставу Источног одреда, имала је задатак да затвори границу у рејону Плава и Гусиња и, по могућности, да заузме погранична утврђења на Виситору, Чабору и Мокрој Планини; група беранских добровољачких батаљона требало је да блокира Беране, а Прекотарски одред (два ојачана батаљона), да очисти границу у рејону села Вашкова и Пренђана, на Тари („Источни одред у I Балканском рату“, необјављена збирка докумената, Архивско одјељење Историског института НРЦГ, фасц. бр. 85, св. I, стр. 179, 181 и 191. — Убу-дуће ИО).

⁸⁾ Српски посланик на Цетињу Гавриловић управо је извјестио своју владу о овој посјети, претпостављајући да је она у вези с продором црногорских снага у Санџак, јер је италијански посланик преко њега (Гавриловића) у истом смислу упутио савјет и српској влади (Д. А., грађа за 1912, фасц. 3, пов. бр. 2207). Три дана касније Гавриловић је извјестио Пашића да је, према изјави аустро-угарског војног аташеа Хупке, краљ Никола обећао да неће дирати у Санџак без одобрења из Беча.

⁹⁾ ИО, св. I, стр. 287.

пored осталог, стоји: „... Сад били ми могао казати којој страни отуда намјераваш а његод обрнуо срећа те послужила као до сада“.¹⁰⁾ Други докуменат је примједба краљева од 25 октобра на претјерано развлачење снага овог Одрета, послије разбијања турске 21 низамске дивизије на Мокрој Планини, изречена иначе веома благим тоном: „... удаљени од операцијах немају право да говоре о плановима“, — каже краљ, готово правдајући се због ове примједбе, — „али мене се чини да ти држиш подручну ти војску много раширену да не речем раштркану — ти би јачи био и успјешније оперисао ка Пећи кад би је компактнију имао у рукама. Најлошље то не зна нико боље од тебе па ради како знаш, а ја толико рекох“.¹¹⁾ Када је Вукотић сјутрадан одговорио да су на правцу његовог дејства „амбиси и праве проклетције од земљишта“¹²⁾ и да друкчије није могуће оперисати него малим одредима чинећи обухвате издалека, краљ се задовољио и није инсистирао на својој примједби, мада је и њега и владу забрињавао успорени покрет Источног одрета ка Пећи.¹³⁾

Забринутост краља Николе због спорости бригадира Вукотића увећавала је тих дана још једна околност. Србија је ступила у рат 18 октобра, и већ 24 октобра на Куманову постигла крупан успјех. Њена 3 армија и Ибарска војска наступале су ка Метохији, а Јаворска бригада ка Пљевљима. Видећи да Аустро-Угарска не реагује на продор српских снага у Санџак, с једне стране, и бојећи се да српска војска не уђе у Призрен и Баковицу прије Источног одрета, краљ Никола је 28 октобра наредио да Прекотарски одред заузме Пљевља, а Источни одред да што брже наступа ка Баковици. И док је наређење за заузеће Пљеваља издао доста обазриво, наређење за наступање кроз Метохију изражавало је очиту краљеву журбу. У томе наређењу се, на примјер, каже: „Освојили (треба, свакако, „Освојите ли“ — М. Ђ.) Пећ нетребате се у њој ни час задржати, но напријед и кажи војсци да је то моја жеља па што Бог да. Напријед што брже! ако Бога знаш“.¹⁴⁾

Јанк Вукотић, и поред оваквог тона депеше, није поступио по краљевом наређењу. Пошто је 30 октобра ушао у Пећ, кад и

¹⁰⁾ ИО, св. I, стр. 414.

¹¹⁾ Исто, св. II, 671.

¹²⁾ Исто, св. II, стр. 740.

¹³⁾ Двадесет шестог октобра начелник министарства војног Рамадановић тражио је од Вукотића извјештаје о току операција, јер су, по његовим ријечима, новине преносиле извјештаје из Цариграда о црногорским неуспјесима, а нарочито је аустро-угарска штампа сваки застој на фронту тумачила црногорским неуспјесима (Исто, св. II, стр. 742).

¹⁴⁾ Исто, св. II, 826. На сличан начин је поступила и српска Врховна команда. Она је 1 новембра наредила команданту Ибарске војске да своје трупе што брже упути ка Пећи и Баковици, а команданту Треће армије да „што пре заузме Призрен и Баковицу, докле нису тамо стигли Црногорци“ (Архив ВИИ, ЈНА, кут. 10, гр. 1 — Операцијски дневник српске Врховне команде, стр. 204—205).

дјелови српске Дринске дивизије II позива у Призрен, он је сматрао да је веома ризично наставити покрет ка Ђаковици док се не разоружа становништво у околини Пећи и успостави власт. А био је и задовољан оним што је постигао, јер, како је писао краљу: „Пећска нахија, патријаршија и Дечани (су) глава Старе Србије, а то је у наше руке“.¹⁵⁾ Тако су тек 4 новембра дјелови Источног одреда и српске Дринске дивизије II позива, једновремено, ушли у Ђаковицу.

Чињеница да црногорске снаге нијесу ушле у Призрен, а да су у Ђаковицу и Пљевља ушле једновремено са српским снагама, учинила је на краља Николу веома неповољан утисак. Он је због тога озбиљно прекорио Јанка Вукотића.¹⁶⁾ Међутим, то му није сметало да већ пар дана касније, када је требало да Јанко Вукотић учини још један озбиљан напор с главнином својих трупа, веома високо оцијени акције Источног одреда и његовог команданта. Шестог октобра, наиме, краљ је наредио Јанку Вукотићу да се с главнином Источног одреда пребаци долином Дрима за Скадар, пошто у Метохији нема куд „даље продирати“ а у Албанији треба „неопходно дати руку и Грцима“.¹⁷⁾ Он је том приликом написао и ово: „Јанко, ти и војска с тобом радили сте великољепно до сада. Ваш мудри и јуначки поход имаће мјесто лијепу у историји овога рата. Могнеш ли истрајати још и ово... врхунац славе и моје благодарности с тијем ћете постигнути“¹⁸⁾

По пребацивању главнине Источног одреда под Скадар Јанко Вукотић је постављен за начелника Врховне команде.

Однос краља Николе према командантима Зетског и Приморског одреда

Однос врховног команданта према командантима Зетског и Приморског одреда пружа знатно друкчију слику. Краљев контакт с овим командантима био је готово перманентан, а његов утицај непосреднији и, нарочито у односу на Приморски одред, у далеко већој мјери одлучујући на ток догађаја. Ово углавном стога што је од почетка рата питање Скадра повезано с питањем будућности Црне Горе и династије Петровића.

Међутим, и поред тога што је заузимању Скадра поклањана таква пажња, већ су почетне операције ова два одреда истакле неке озбиљне пропусте Врховне команде.

¹⁵⁾ Записи, Гласник цетињског Историског друштва, грађа о Балканском рату, јануар 1935, стр. 47.

¹⁶⁾ Гавриловић је 4 новембра извијестио своју владу да је „Јанко Вукотић врло осуђен због спорости“, а да је улазак српских снага у Призрен и Пљевља био „велика децепција“ за краља Николу. (Д. А., грађа за 1912, фасц. 9, пов. бр. 1975).

¹⁷⁾ ИО, св. III, стр. 1075.

¹⁸⁾ Исто.

Цијенећи по неким подацима, Врховна команда је спочетка предвиђала да ће главну улогу у нападу на Скадар одиграти Приморски одред. На правцу напада овог Одрода главни објекат био је Тарабош, који су у то вријеме и Турци и Црногорци сматрали кључем Скадра. Његов топографски склоп је такав да онемогућава развијање јачих нападачевих пјешадских снага, те је с обзиром на то, као и на степен његове утврђености, за овлађивање Тарабошем од пресудног значаја била артиљерија. Отуда чињеница да је Приморски одред имао свега 6 топова мање него Зетски, иако је у пјешадији био готово двапут мањи, као и чињеница да му је за команданта био одређен бригадир Митар Мартиновић, који је важио као најбољи црногорски стручњак за артиљерију, јасно указује на значај који је придаван Приморском одреду. То потврђује и сљедећи став из поменутог Хупкиног извјештаја (стр. 7): „При овоме се претпостављало, да ће главни задатак (у нападу на Скадар — М. Ђ.) припасти јужној групи (тј. Приморском одреду — М. Ђ.), која ће продирати према Тарабошу, ка кључној тачи града“

По извршеној концентрацији, међутим, краљ Никола је смијенио Блажа Бошковића, а за команданта Зетског одреда поставио престолонаследника Данила, па је у складу с тим требало да порасте и улога овог Одрода. Али будући да снаге Одрода притом нијесу ничим ојачане, ова измјена је само погоршала ситуацију: Одред је, уствари, само изгубио у квалитету, с обзиром на изванредно слабе војничке способности престолонаследника Данила. То је у извјесној мјери ослабило ударну моћ главне групације црногорске војске.

Оба одреда су једновремено прешла у напад, а да претходно није разрађен никакав операциски план, којим би се ускладио њихов рад. Због тога је Приморски одред већ сјутрадан по преласку границе избио на домак Тарабоша, док се Зетски одред тек заплео у борбе око Тузи. Вјероватно да би исправио већ учињену грешку, књаз Данило је тада наредио бригадиру Мартиновићу да не отвара ватру „против Тарабоша, док Зетски Одред допре до Скадра“.¹⁹⁾ Тиме је Приморски одред био доведен у врло деликатан положај. С пјешадијом је избио на домет непријатељске ватре, а сам није смио отворати ватру на непријатеља. С друге стране, због удаљености Зетског одреда, командант Скадарског корпуса је могао да ангажује знатан дио својих снага и да разбије Приморски одред.²⁰⁾

¹⁹⁾ Из депеше бригадира Мартиновића књазу Данилу од 21 октобра, Записи, јан. 1935, стр. 52. Пошто о томе нема других података, не може се утврдити када је ово наређење издато. Ово наређење само по себи указује на ненормалан однос у командовању, али је књаз Данило тако поступио, свакако, уз сагласност врховног команданта.

²⁰⁾ Друга је ствар што турски командант није знао да искористи ову прилику. Он је интервенисао слабим снагама, од једног ојачаног пука, које је Ријечкољешанска бригада потпуно разбила 11 октобра, у рејону Зогаја, претрпјевши, додуше, и сама велике губитке.

Сем тога, Врховна команда није имала никакве стратемиске резерве, којом би могла да интервенише на бојишту.

Послије заузећа Тузи, краљ Никола је дао Зетском одреду четири дана одмора. То је била непромишљена одлука, јер за толики одмор није постојала никаква потреба.

Сљедећих неколико дана, на рад Зетског одреда такође се није осјетио никакав позитивни утицај Врховне команде, иако је он био пријекотребан. Послије четвородневног одмора, наиме, овај Одред је 18 октобра кренуо из рејона Тузи, а тек 23 октобра успоставио први контакт с непријатељским дјеловима у рејону села Ворфа и Бокши. Књаз Данило се није кретао са својим штабом, већ је из Врховне команде стигао тек 21 октобра. Пошто је закључио да ће се два дана касније његов Одред прикупити сјевебно од Скадра, он је одобрио бригадиру Мартиновићу да већ 22 октобра може отворити артиљериску ватру на Тарабош.²¹⁾ Врховном команданту је истовремено предочио да не треба радити „на хитњу, но полако и смишљено и сигурно“, јер би било „прелијепо и три недјеље да прођу за капитулацију Скадра и Тарабоша“.²²⁾ То је била сасвим поразна оријентација. По њему је, дакле, требало радити врло лагано и нимало смишљено.

Краљ Никола се, додуше, није у свему сагласио с оваквим темпом наступања, јер је, како ће се даље видјети, планирао да Зетски одред уђе у Скадар већ 31 октобра, дакле „свега“ десет дана послје овога Даниловог писма, али је очигледно да ни краљ, као ни књаз Данило, није био у стању да схвати како вријеме ради за непријатеља.

По губитку посаде Тузи и Дечића и разбијању дијела корпусне резерве у рејону Зогаја, турске снаге у Скадру нашле су се у врло незавидном положају и брзо дејство Зетског и Приморског одреда могло је да доведе до њихове ликвидације и до заузећа Скадра. О томе недвосмислено говори извјештај аустро-угарског конзула из Скадра, Замбаура, од 19 октобра. По том извјештају, 17, 18 и 19 октобра у Скадар је стигло 4.000 војника (закашњелих с мобилизацијом), али је морал трупа и воћства био тако опао да се ускоро могао очекивати пад Скадра.²³⁾ Међутим, три дана касније Замбаур је извјестио своју владу да је у Скадар стигло још 4.000 војника и пошто се број турске посаде сада попео на 18.000 људи, она има изгледа да се на дуже вријеме одупре Црногорцима.²⁴⁾ Он притом није пропустио да се зачуди спором на-

²¹⁾ То је уствари био одговор на поменуто Мартиновићеву депешу од 21 октобра, у којој је, поред осталог, Мартиновић захтијевао да Зетски одред ради брже, како би што прије могла ступити у дејство оба одреда.

²²⁾ Записи, јануар 1935. стр. 50.

²³⁾ Фотокопија извјештаја у Архиви ВИИ ЈНА, Микротекa, кут. 163, фасц. 2, бр. 11.

²⁴⁾ Исто, фасц. 4, бр. 1. — Турски војници који су закаснили с мобилизацијом пристизали су у Скадар у мањим или већим групама пуних четрдесет дана послје објаве рата.

ступању Црногораца, и био је потпуно у праву. Јер, стварно су постојали сви услови да Зетски одред ликвидира посаду утврђеног рејона Тузи за два дана. Ако би се, даље, рачунало да му је за организацију покрета и за сам покрет до у рејон Скадра (око 50 км) било потребно три дана, с обзиром да су операције почеле 9 октобра, јасно је да је Зетски одред могао стићи да организује напад на Скадар прије него је стигао иједан од ових 8.000 војника, о којима говори Замбаур. У таквој ситуацији, док су турске малобројне снаге још биле под свјежим утиском пораза у рејону Тузи и Зогаја, њихове могућности за отпор биле су минималне и врло је вјероватно да би заузеле Скадра било обезбијеђено уз једну добро координирану акцију Зетског и Приморског одреда. Догађаји су се, међутим, одвијали сасвим другачије.

Организација напада на Скадар

Пошто се Зетски одред најзад прикупио на положајима сјеверозападно од Штоја, књаз Данило је у сагласности с врховним командантом одлучио да 24 октобра изврши напад на Штој,²⁵⁾ а затим и на Скадар. Истовремено је краљ одобрио план бригадира Мартиновића да после тридневне артиљериске припреме 25 октобра изврши напад на Тарабош. Међутим, Зетски одред 24 октобра није успио да ликвидира непријатељске снаге у Штоју, па је за организацију напада на град морао да прегрупише своје снаге, како би главни удар усмјерио преко Великог и Малог Бардањолта. Тако је нови напад Зетског одреда могао да отпочне тек 28 октобра.²⁶⁾ У међувремену се артиљериска припрема Приморског одреда повољно одвијала. Турци су 24 октобра били принуђени да се повуку са Широчког Виса и постојали су повољни изгледи да се сјутрашњи напад на Тарабош заврши успјехом. Међутим, ноћу 24/25 октобра командант Приморског одреда добио је наређење од краља Николе да обустави планирани напад све док Зетски одред не успије „да опсједне град скадарски“.²⁷⁾ Узалуд је бригадир Мартиновић протестовао, истичући да је ово наређење нецјелисходно и погрешно, — напад је морао обуставити.

²⁵⁾ Равница непосредно сјеверно од Скадра.

²⁶⁾ Ж. Павловић у поменутој студији (стр. 70) каже да је овај напад требало да почне 26 октобра, али да га је краљ Никола обуставио на захтјев бригадира Мартиновића, који, наводно, није био спреман за напад на Тарабош. Из сачуваних извора стварно се не може утврдити када је напад, по плану, требало да почне, али се јасно види да је 26 октобра главнина Зетског одреда још била на десној обали р. Кири и да, према томе, Одред није био спреман да тога дана пређе у напад на В. Бардањолт. Познато је такође да је Приморски одред био спреман за овај напад.

²⁷⁾ Из писма бригадира Мартиновића краљу Николи, Записи, фебруар 1935, стр. 116. Краљево наређење није сачувано.

Поставља се питање: Ради чега је овај напад обустављен? Из поменутог Мартиновићевог писма, као и из Хупкиног извјештаја у коме се каже да је краљ обустављање напада мотивисао жељом да се не дају људски животи док Зетски одред „буде у могућности да Скадар напада са сјеверне и источне стране“, дало би се закључити да је краљева намјера била да обједини дејства оба одреда. И то би било сасвим у реду. Међутим, Зетски одред је 28 октобра заузео В. Бардањолт, а затим два дана око њега водио крваве борбе с Турцима и најзад га изгубио, а Приморском одреду није било одобрено да настави напад. Да је врховни командант стварно ишао за тим да обједини рад ових одреда, онда би Приморски одред учествовао у овом нападу и непријатељ не би био у могућности да на В. Бардањолт интервенише читавом својом резервом, па и дјеловима посада других сектора, чак и с Тарабоша. А пошто до те координације није дошло, јасно је да су у основи поменути краљеве одлуке биле сасвим друге побуде. Ево шта о томе каже Хупка: „Пошто су стигле вести о успесима бугарског и српског оружја код Киркилиса, Куманова и Лиле Бургаса, као и услед тога што је учешћем српског престолонаследника у срећним акцијама престиж династије Карађорђевића у краћем времену несразмерно више порастао од престижа црногорске краљевске породице, тада се прохтело престолонаследнику Данилу да буде победник Скадра, и из ове славољубиве тежње родио се антагонизам против Мартиновића, који је довео до несретних последица“.²⁸⁾

Ово потврђују и догађаји на бојишту. Најприје је Митру Мартиновићу било забрањено да отвара ватру на Тарабош док Зетски одред стигне код Скадра, а када је овај избио пред Штој, дозвољен је напад на Тарабош. Пошто напад на Штој није успио, требало је пребацити снаге Зетског одреда на лијеву обалу р. Кири и напад извести преко Бардањолта, за шта је требало неколико дана. У међувремену постојали су изгледи да напад на Тарабош успије, а то је могло довести до пада Скадра, чиме би Митар Мартиновић побрао славу побједника, која је била намијенена престолонаследнику Данилу. А управо то је требало спријечити и — овом обуставом напада — заиста је и спријечено.

На овакав закључак упућују још и два извјештаја српског посланика Гавриловића: први од 19 октобра (по старом), у коме се каже да је бригадир Мартиновић „јуче давао оставку, пошто

---

²⁸⁾ Хупка, наведени извјештај, стр. 8. Овдје треба напоменути да је овај извјештај писан 1913 године и да сигурно стога Хупка овај краљев поступак везује за неке догађаје који су се збили чак и после обуставе напада о коме је ријеч (напримјер за бугарске побједне), али се ипак Хупки не може спорити да је био упућен у намјере и амбиције црногорске династије.

је био јако ометан у операцији, јер се ишло на то да престолонаследник Данило узме Скадар²⁹⁾ а други од 30 октобра, из кога се види како је било планирано да се напад Зетског одреда заврши 31 октобра, да би тога дана, тј. на дан св. Петра Цетињског, Данило ушао у Скадар.³⁰⁾ Тако је, дакле, династичка сујета спријечила један могући успјех и озбиљно умањила изгледе за заузимање Скадра.³¹⁾

Даља обустављања напада и примирје

Умјесто да 31 октобра уђу у Скадар, трупе Зетског одреда су дан раније морале да се повуку на десну обалу Кири, да би се реорганизовале, пошто су у тродневним борбама на Бардањолту претрпјеле велике губитке. Другог новембра је књаз Данило предложио врховном команданту да се Скадар више не напада него да се организује опсежно бомбардовање града. Краљ Никола се с тим сагласио и истога дана наредио да се обустави свака даља акција Одред.³²⁾ То наређење је уствари било резултат краљеве одлуке да Скадар мањим снагама задржи у опсади, а главнином да предузме продор ка југу Албаније.³³⁾ Због тога је 6 новембра наредио бригадиру Вукотићу да с главнином Источног одреда што прије крене за Скадар, а доцније ће му се казати гдје ће се „с Митром срести“.³⁴⁾

²⁹⁾ Д. А., грађа за 1922 год. фасц. 9, Пов. бр. 1976.

³⁰⁾ Исто, Пов. бр. 2384.

³¹⁾ Ж. Павловић у својој студији (стр. 80—81) наводи да је краљ Никола обустављање овог напада мотивисао жељом да се не губе људи без потребе, пошто има непобитне доказе да ће му се Скадар убрзо без борбе предати. У очекивању да Скадар добије без борбе, краљ Никола је обуставио један касније планирани напад и Приморског и Зетског одреда (о томе ће још бити ријечи), а Ж. Павловић је и овдје очигледно погријешо. Он је овај податак добио од ондашњег генерала Петра Мартиновића, који је тврдио да је краљево писмо имао у рукама.

³²⁾ Дешета књаза Данила с горњим предлогом и краљев одговор (на француском) у Архивском одјељењу Државног музеја на Цетињу (ДМЦ), фотокопије у Архиву ВИИ ЈНА, Микротека филм I, снимак бр. 53 и 54.

³³⁾ „Освојење Скадра предузимати нећемо јуришима, него ћемо га опсадити а ићи напријед“ — писао је краљ Никола Јанку Вукотићу, у поменутом наређењу од 6 новембра (ИО, св. III, стр. 1075).

³⁴⁾ Из тог периода је и један телеграм, упућен Ј. Вукотићу, врло карактеристичан за схватање ситуације коју је изазвао неуспјех Зетског одреда на В. Бардањолту. Краљ у том телеграму каже: „Као што ти јучер јавих овамо се догоди брука и грдило ако час пријед не пошљеш од пет до шест хиљада људи овамо... Сва војска осим Зетске Бригаде узела је панику у срце, те се с њом ни крок не може крочити. То је кастиг но овамо војску“. (Записи, септембар 1936, стр. 167). Дешета је без датума, али, судећи по догађајима на бојишту, могла је бити послата задњег дана октобра или првих дана новембра. Она јасно показује како је управо стари краљ био узео „панику у срце“, и то због ситуације коју је, добрим дијелом, сам проузроковао.

Истог дана (6 новембра), како изгледа не знајући ништа о овој краљевој намјери, Митар Мартиновић је тражио одобрење да са четири своја батаљона, два топа и два митраљеза пређе Бојану и организује напад на Медову и Љеш. Иако се ово подударило с краљевим планом, није усвојено, јер је краљ сматрао да су то мале снаге за тако деликатан задатак. Ипак, на Мартиновићево наваљивање краљ је попустио, али је и Мартиновић морао за тај подухват да ангажује јаче снаге: Ријечкољешанску бригаду, Цетињски и Пјешивачки батаљон из Катунске и Бјелогорски батаљон из Црмничко-приморске бригаде.³⁵⁾ Ова група је 16 новембра ушла у Медову, а два дана касније, с једним „летећим одредом“ српске Дринске дивизије II позива, у Љеш.³⁶⁾

Још у току дејства Мартиновићевих снага јужно од Скадра, аустро-угарски посланик је посјетио краља Николу на Ријеци Црнојевића и саопштио да Аустро-Угарска неће ометати црногорске операције у правцу Медове и Љеша, али да Црна Гора и Србија никако не могу рачунати на ова мјеста, за која је предвиђено да припадну аутономној Албанији. Краљ је покушао да избјегне разговор о овом питању, али је Гизл инсистирао на свом саопштењу. То саопштење, с једне, и продор српских трупа у централну Албанију, с друге стране, учинили су да краљ Никола одустане од својих планова за продирање на југ. Сада је поново сву пажњу усретредио на Скадар.

У међувремену, двије мјешовите бригаде Зетског одреда, под командом бригадира Ђура Петровића и Милутина Вучинића, пребачене су на лијеву обалу р. Кири, са задатком да поново организују напад на В. Бардањолт, али је краљ Никола 16 новембра обуставио и тај напад. Није сасвим јасно који су разлози навели команданта Одреда (а и Врховну команду, јер је то припремано ако не по наређењу а оно свакако уз сагласност Врховне команде) да овај напад уопште припрема у то вријеме. Врло је вјероватно да је краљ Никола, сазнавши за покрет српских снага из Призрена и Ђаковице, убрзо посумњао у остваривост своје намје-

³⁵⁾ Од ове преписке сачувана су само Мартиновићева писма (Записи, март 1935, стр. 170—72).

³⁶⁾ Шумадиско-албански одред, јачине два ојачана пука и Дринска дивизија II позива, све из састава Треће српске армије, извршили су покрет из Призрена (9 новембра), односно из Ђаковице (10 новембра), са задатком да овладају централном Албанијом и сјеверним дијелом албанског приморја. Из састава Дринске дивизије, још у току покрета преко албанских планина, формиран је „летећи одред“, јачине два батаљона пјешадије, један ескадрон коњице и два брдска топа, под командом потпуковника Милована Плазине. Овај одред је избио пред Љеш једновремено с групом бригадира Мартиновића, уз чије садејство је и заузео град. Шумадиско-албански одред и Дринска дивизија касније су обједињени под називом „Приморске трупе“.

ре да изврши продор ка југу Албаније. Обустава напада, пак, извршена је зато што краљ није вјеровало у то да ће тако мале снаге бити у стању да постигну неки успјех, па је одлучио да за организовање једног општег напада на Скадар сачека долазак Јанка Вукотића из Ђаковице и повратак Митра Мартиновића из Љеша.

Двадесетог новембра у Груду је стигао Јанко Вукотић са 5.500 војника, а неколико дана касније вратио се и Митар Мартиновић под Тарабош. С обзиром да је тада била у пуном јеку аустро-угарска дипломатска активност за образовање аутономне Албаније, којој је требало да припадне Скадар, краљ је одлучио да пожури са заузећем овога града, како би предуприједио ову аустро-угарску намјеру. Стога је на састанку у Врховној команди, коме су присуствовали престолонаследник Данило и бригадири Вукотић и Мартиновић,³⁷⁾ одлучено да Зетски и Приморски одред изврше нови напад на Скадар 4 децембра. Књаз Данило, Вукотић и Мартиновић су се вратили у своје штабове, ради припрема напада, а краљ је отишао на Цетиње. По доласку на Цетиње, он је примио дипломатске претставнике неких страних земаља, који су га увјерили да захтјев Аустро-Угарске за образовање аутономне Албаније није наишао на одобравање сила, а да су све силе склонеле да Скадар „остане Црној Гори“.³⁸⁾ Краљ је повјеровао овим дипломатским смицалицама и одмах наредио да се планирани напад обустави, пошто ће Скадар припасти Црној Гори „једним потезом пера“.³⁹⁾

Почетком новембра Турци су у два маха тражили интервенцију великих сила (Русије, Енглеске, Француске, Њемачке, Аустро-Угарске и Италије) за обустављање рата. Велике силе су одговориле да би то било у супротности с њиховом неутралношћу, али су обећале да ће се прихватити посредништва (медијације). Пошто је за то требало времена, јер је тај корак требало предузети споразумно и, уз то, тражити сагласност балканских савезника, Турцима се то учинио сувише дуг пут, па су се директно обратили бугарском краљу Фердинанду. Овај спочетка о томе није хтио ни да чује. Међутим, послите неуспјеха који је његова војска претрпјела на Чаталци, пристао је, с тим да претходно тражи услове које савезници постављају ради закључења примирја. Црна Гора је као свој услов поставила захтјев за предају Скадра с околином.⁴⁰⁾

³⁷⁾ Није утврђено када је овај састанак одржан.

³⁸⁾ Из писма краља Николе бригадиру Мартиновићу (филм I, бр 239). Писмо је без датума, а писано је одмах по краљевом разговору с дипломатима, крајем новембра или почетком децембра.

³⁹⁾ Исто.

⁴⁰⁾ „Краљ саопштио мени, посланику Бугарске и посланику Грчком да предају Скадра, његове околине и његове обале сматра као неопходан услов за улазак у преговоре о миру. За остатак (!) ослања се на своје савезнике“. (Гавриловићев телеграм Пашићу 18 новембра, Д. А., грађа за 1912 годину, фасц. 13 — без броја).

Успјех на Чаталци, с једне, и очекивана подршка Аустро-Угарске и Њемачке, с друге стране, охрабрили су донекле Турску, те је сад она оклијевала с прихватањем примирја. Бугарској је, пак, примирје било неопходно, јер је у њеној војсци харала колера, па је, уз помоћ Русије и постепено напуштајући један по један од услова које су савезници поставили, успјела најзад да га закључи 3 децембра. Србија је у међувремену заузела Битољ, Дебар и Драч и тако своје захтјеве сама већ реализовала, а Грчка је одбила да прихвати примирје, пошто Турци нијесу пристали да јој уступе Јањину. Тако је примирје закључено једино на штету Црне Горе, чији захтјеви уопште нијесу прихваћени.⁴¹⁾ Непосредно пред потписивање протокола о примирју бугарски претсједник владе је телеграфисао своме посланику на Цетиње да они (Бугари) неће инсистирати на предаји Једрена, али неће ни мир потписати без Једрена, и предложио да то исто и Црна Гора учини у односу на Скадар. Краљ Никола је одмах одговорио да не пристаје на примирје без Скадра, али је тај одговор касно стигао. Бугари су већ били потписали протокол о примирју.⁴²⁾

Склапањем примирја одгођено је рјешење питања Скадра на бојишту, а то је у оном тренутку било пресудно. Аустро-Угарска је сада имала више изгледа да то питање ријеши „за зеленим столом“

Средином децембра у Лондону су почели упоредо да засједају мировна конференција претставника обје зараћене стране и амбасадорска конференција великих сила,⁴³⁾ која је требало да помогне у изналажењу пута за окончање рата на Балкану. Већ на првим сједницама мировне конференције показало се да су разлике у ставовима Турске, с једне, и балканских савезника, с друге стране, веома велике, па су сви покушаји за њихово приближавање остали безуспјешни. Тек у другој половини јануара 1913 године, када је било у изгледу да ће савезници прекинути преговоре ради настављања операција, Турска је, под притиском великих сила, била склона да попусти. Међутим, 23 јануара младотурци су извршили државни удар и нова турска влада се одлучила на продужење рата. Тако су преговори о миру прекинути 28 јануара.

⁴¹⁾ Црна Гора и Србија су биле овластиле Бугарску да у њихово име преговара и закључи примирје. Првобитно је било предвиђено да Црну Гору на овим преговорима заступају Лазар Мијушковић, Јанко Вукотић и Јово Поповић (Гавриловићев извјештај Пашићу од 17 новембра, Д. А., грађа за 1912 фасц. 14 — без броја). Због чега се одустало од тога — није утврђено.

⁴²⁾ Телефонски извјештај српског посланика у Софији, Спалајковића, од 4 децембра (Д. А., грађа за 1912, фасц. 14 — без броја).

⁴³⁾ У раду ове конференције, којој је претсједавао енглески министар иностраних послова Едвард Греј, судјеловали су амбасадори Русије, Француске, Њемачке, Аустро-Угарске и Италије.

У међувремену, црногорска Врховна команда није дозволила турским парламентарима из Берата да уђу у Скадар са саопштењем о примирју, а командант Скадарског корпуса је одбио да прими црногорског парламентарара, који му је с истим циљем био упућен преко Скадарског Језера. Тако скадарска посада није ни признала примирје, иако су га се Црногорци стриктно придржавали, што је, разумије се, чинило сасвим ненормалном ситуацију на фронту. Уопште узев, од примирја, о коме је уиме Црне Горе преговарала Бугарска, сасвим игноришући црногорске захтјеве, Црна Гора је имала само штету.

Други напад на Скадар

Иако је ток амбасадорске конференције у Лондону, која је наставила рад и после прекида рада мировне конференције, пружао изгледе да ће бити прихваћен аустро-угарски захтјев да Скадар припадне Албанији, још увијек је постојала вјероватноћа да би пад Скадра битно утицао на коначну одлуку о овом питању. Стога, када је постало јасно да је продужетак операција неизбјежан, краљ Никола је одлучио да од Србије затражи помоћ у артиљерији и садејство Приморских трупа, како би заузео Скадар. Српска Врховна команда је изишла усусрет овом захтјеву. Послала је под Скадар 12 пољских топова и одобрила да Приморске трупе судјелују у претстојећем нападу.

Трећег фебруара је на Вирпазару одржан састанак код краља Николе, коме су присуствовали бригадир Вукотић и Мартиновић, командант Приморских трупа пуковник Дамјан Поповић и српски претставник код црногорске Врховне команде генерал Атанацковић. На том састанку краљ Никола је изнио свој план за заузеће Скадра, по коме је Зетски одред требало да изврши главни напад, а Приморски одред и Приморске трупе само да „демонстрирају према Тарабошу и Брдици“,⁴⁴⁾ и то углавном артиљериском ватром, у циљу олакшања рада Зетског одреда.

Бригадир Вукотић и Мартиновић, као и пуковник Поповић, били су против овог плана, јер су сматрали да би такве демонстрације Приморског одреда и Приморских трупа веома мало олакшале акцију Зетског одреда. Насупрот овоме, они су предлагали да се све снаге на својим правцима јаче ангажују, јер би само то могло да обезбиједи коначан успјех.⁴⁵⁾ Краљ је ипак остао упоран при свом предлогу и у том смислу донио коначну одлуку, наглашавајући притом да „ниједна трупа несме ући у Скадар, већ то има да учини Зетски одред“.⁴⁶⁾ У заповијести коју је затим

⁴⁴⁾ Из извјештаја команданта Приморских трупа, Архив ВИИ ЈНА, кут. 56, гр. 4.

⁴⁵⁾ Исто.

⁴⁶⁾ Исто.

издао два пута је нагласио да Зетски одред у овом нападу има главну улогу, а да се све остале трупе, по заузећу непријатељских положаја, морају зауставити „на положајима који Скадром владају“. ⁴⁷⁾

Одреди су затим приступили припреми напада. Сачувана је и заповијест команданта Зетског одреда, ⁴⁸⁾ по којој ипак није ништа рађено. Изгледа да су ова заповијест, која одражава једну скроз погрешну одлуку, ⁴⁹⁾ и отпор који су поменути три команданта пружала краљевој одлуци о пасивизирању тако бројних снага под Скадром, утицали на краља да бар донекле попусти. На правцу Зетског одреда у даљем току припрема учињен је један наоко апсурдан, али цјелисходан компромис. Наиме, бригадиру Вукотићу је повјерено да организује и води овај напад Зетског одреда, с тим што ће он непосредно командовати његовом главнином, која је требало да напада В. Бардањолт. Помоћним снагама је командовао бригадир Јово Бећир, док је књаз Данило само формално остао командант Одред. Требало је, дакле, искористити организаторске способности и енергичност бригадира Вукотића, а ипак обезбиједити да престолонаследник буде иницијатор побједе, као командант Одред који извршава главни задатак. Супротно свим нормама војничке субординације, начелник Врховне команде дошао је за потчињеног команданту једне оперативне групације. Па ипак, овим је фактички била истргнута команда из руку једног неспособног команданта, који је, међутим, формално остао на мјесту које је могло да донесе задовољење једне болесне династичке сујете. ⁵⁰⁾ Све је ипак остало подређено тежњи да Данило буде славодобитник.

Иако су промјеном у Зетском одреду у великој мјери направљене грешке у груписању снага, ипак није било све најбоље уређено. Одредске резерве ни даље није било, а резерва Вукотићевих снага била је врло мала. Сем тога, планом напада је било предвиђено да се главнина Одред задржи по овлађивању В. Бардањолтом, „док би се видјело како непријатељ стоји у Штој и Мали Бардањолт, па ће се према томе видјети што се има чинити“. ⁵¹⁾ Овај елеменат плана носи у себи клицу једне фаталне

⁴⁷⁾ Филм I бр. 452.

⁴⁸⁾ Објављена је у Ж. Павловићевој студији Опсада Скадра, стр. 116—121.

⁴⁹⁾ Снаге Одред на правцу главног удара, по овој заповијести, једва ако су биле нешто јаче од оних на помоћном правцу, чија је улога у нападу требало да буде веома незнатна. Према томе, она је водила даљој пасивизацији црногорских снага и, разумије се, није обезбјеђивала никакав успех.

⁵⁰⁾ Вјероватно у овој краљевој ријешености да одустане од своје првобитно круте одлуке треба тражити и објашњење чињеници да се и Приморски одред отсудније ангажовао у овом нападу од првог дана.

⁵¹⁾ Из краљевог писма краљици од 6 фебруара. Записи, август 1935 г. стр. 118.

грешке, о којој ће касније бити ријечи. Сем тога, овај податак рјечито говори и о томе како Врховна команда током читавог рата није посвећивала готово никакву пажњу извиђању и обавјештајној служби, тако да ништа поуздано није знала о карактеру и јачини непријатељске одбране на М. Бардањолту, иако су црногорске снаге мјесецима биле у непосредном додиру с непријатељем, који је, њима на очиглед, утврђивао своје положаје.

Напад је отпочео 7 фебруара. Послије читавог низа јуриша, једино је Зетски одред 9 фебруара успио да заузме В. Бардањолт. Остале снаге нијесу имале успјеха.

У Врховној команди је поново био сам краљ Никола, који ни овога пута није нарочито интензивно пратио акције јединица, нити је успио да њихов рад усклади и поспјеши. Једина његова интервенција првог дана напада била је у захтјеву бригадиру Вукотићу да блокира В. Бардањолт и настави дејство ка М. Бардањолту, што је овај одбио, јер је практично било неизводљиво. Сем тога, краљ је био веома неосјетљив на Вукотићев захтјев да му се упути као ојачање Колашинска бригада са Бећировог правца. Вукотић је овај захтјев морао да понови три пута, па ипак је добио само пола бригаде. Вукотић је захтијевао да се Бећирове снаге јаче ангажују у Штоју, али и поред тога што је сличан захтјев и Бећир постављао књазу Данилу, ове снаге нијесу судјеловале у нападу. Приморске трупе су тек на Вукотићево наваливање ангажоване на Брдици, али је и то учињено без икаквог садејства с црногорским снагама и послије врло лоше припреме, тако да је завршено неуспјехом и уз велике губитке. Приморски одред је такође радио потпуно самостално и без виднијег успјеха.

Па ипак, највећа грешка била је у томе што је Зетски одред обуставио напад по овлађивању В. Бардањолтом. Турске су трупе биле потпуно разбијене и деморалисане. При повлачењу се нијесу задржавале на М. Бардањолту, већ су у нeredу отступале ка граду. Јанко Вукотић то није уочио и наредио је да се његове снаге задрже на В. Бардањолту, чак и упркос предлогу команданта Васојевићке бригаде да се напад продужи. Вукотић је притом, свакако, имао у виду да је задржавање на В. Бардањолту било планом предвиђено, а сем тога, био је увјерен да његова снага нијесу у стању да наставе напад због великих губитака, заморености и помањкања муниције. Међутим, изгледа да он није довољно пратио ситуацију на бојишту, па је све те моменте прецијенио и није уочио да непријатељ више није у стању да пружи организовани отпор.

Само захваљујући потпуном отсуству притиска црногорских снага, Есад-паши и официрима његовог штаба успјело је да с ре-

вољверима у рукама врате своје разбијене трупе на М. Бардањолта.⁵²⁾

Последњи напад на Тарабош

Због великих губитака које су црногорске снаге претрпјеле у нападу од 7—9 фебруара, краљ Никола је одлучио да град више не напада, него да га јаком артиљериском ватром принуди на предају. Међутим, за то није имао довољно ни артиљерије ни артиљериске муниције. Стога је био приморан да 15 фебруара поново тражи од краља Петра помоћ у артиљерији.⁵³⁾ Краљ Петар је сјутрадан одговорио да ће тражена помоћ бити упућена Црној Гори. Међутим, опште је увјерење било да црногорске снаге ни уз такву помоћ нијесу у стању да саме заузму Скадар, па су, на потстицај и молбе многих црногорских државника и политичара,⁶⁴⁾ српски посланик на Цетињу, командант Приморских трупа и командант Треће армије захтијевали да се у Албанију пошаље више српских снага, како би се обезбиједио и убрзао пад Скадра.⁵⁵⁾ На основу свих тих захтјева, српска влада и Врховна команда су одлучиле да за помоћ Црној Гори при заузећу Скадра пошаљу један свој корпус (Приморски корпус), пошто су претходно добили пристанак грчке владе да тај корпус бродовима пребаци до једне луке у сјеверном албанском приморју. О томе је краљ Петар извијестио краља Николу 17 фебруара. Он је притом захтијевао да се српској Врховној команди дају одријешене руке „у план за освајање Скадра и у начин како ће она то извести српском и црногорском војском“.⁵⁶⁾ То је значило да се команданту Приморског кора препусти и команда над свим црногорским сна-

⁵²⁾ Када је почетком марта Петар Пламенац ишао у Скадар, Есад-паша му је рекао: „Да сте мало енергичније поступили у вече заузећа Бардањолта (тј. по заузећу В. Бардањолта — М. Ђ.), данас би Скадар био ваш“ (Краљева депеша књазу Петру, без датума, Записи, октобар 1936, стр. 236).

⁵³⁾ Записи, август 1936, стр. 110. Депеша краља Николе краљу Петру.

⁵⁴⁾ Четрнаестог фебруара Гавриловић је извијестио своју владу: „Сви виђени људи у краљевској околини и изван ње наваљују на мене телеграфирати у Београд, да Србија предузме све што треба за освајање Скадра и да не води рачуна о краљевим узаним погледима“. (Д. А., грађа за 1913, фасц. 4, пов. бр. 524). А два дана касније: „Краљеву депешу нашем краљу за топове дебанжове треба узети као резултат енергичног савета његове околине да се отворено обрати Србији, јер Црногорци не могу узети Скадар, из чега могу произићи зле последице“ (исто, пов. бр. 580).

⁵⁵⁾ Командант Треће армије, генерал Вожа Јанковић, имао је и посебних побуда за овај захтјев. Он је, наиме, сматрао да би за помоћ која ће се пружити Црној Гори под Скадром требало обезбиједити евакуацију црногорских снага из Метохије. Он о томе каже: „Разуме се, за ову помоћ ваља нам обезбедити сразмерне политичке користи на другим странама, што сам то у једном акту раније поменуо (Пех)“. (Извјештај генерала Јанковића од 31 јануара 1913, Архив ВИИ ЈНА, кут. 17, гр. 35).

⁵⁶⁾ Из депеше краља Петра, Записи, април 1941, стр. 247.

гама под Скадром. Пошто изврши свој задатак, Кор би, како је стајало у депеши, оставио Скадар Црној Гори.

Краљ Никола је одмах прихватио овај предлог. За њега је било битно да се Скадар заузме, а долазак Кора, по његовом увјећењу, то је обезбјеђивао.

Приморски кор је формиран 21 фебруара, а 1 марта је његов први ешалон отпловио из Солуна за Медову. Транспортирање осталих ешалона, међутим, било је отежано, јер су конвоји без стварне потребе задржавани по разним грчким лукама. Изгледа да је то грчка влада намјерно радила, под притиском Аустро-Угарске која је чинила све да би пад Скадра одгодила док се његово питање дефинитивно не ријеша на амбасадорској конференцији.⁵⁷⁾

Првога марта 1913 године Есад-паша је писмом замолио краља Николу да упути у Скадар Петра Пламенца, с којим је желио да разговара. Краљ је удовољио овом захтјеву и Пламенац је пошао у Скадар 3 марта. Он је, поред осталог, упознао Есад-пашу с одлуком српске и црногорске Врховне команде да заузму Скадар, па му је савјетовао да преда град без борбе. Есад-паша је одговорио да то не може учинити, јер још није исцрпао сва средства за одбрану. Пламенац је 14 марта поново био у Скадру, с предлогом црногорске Врховне команде да се из Скадра евакуише страна конзуларно особље и том приликом предочио Есад-паша да је у изгледу образовање аутономне Албаније, па му је још једанпут савјетовао да Скадар преда Црној Гори, а сам да иде у Тирану и тамо припреми терен како би се могао прогласити за кнеза Албаније. Есад-паша је ову вијест примио са задовољством, али је одговорио да Скадар не може предати док не би пала још нека важна тачка у систему скадарске одбране.

У вријеме када је Аустро-Угарска чинила грчевите напоре да се у Лондону донесе дефинитивна одлука о припајању Скадра Албанији и када су дјелови Приморског кора у истом циљу хитним начину задржавани по разним егејским лукама, ова Есад-пашина изјава потстакла је краља Николу да организује још један напад на Скадар прије доласка Приморског кора. Он је најприје предложио луковнику Поповићу да са својим трупима изврши напад на Брдицу, али је овај то одбио, јер је имао изричито наређење своје Врховне команде да не предузима никакве офанзивне кораке. Тада је краљ Никола одлучио да овај нови напад изведе

⁵⁷⁾ Двадесет четвртог марта краљ Никола је писао Ј. Поповићу у Лондон: „Дознао сам с поуздане стране да грчка влада очигледно отеже транспорт помоћи из Солуна под разним изговорима. Бојати се да је она неискрена“ (Записи, децембар 1935, стр. 381). Српски посланик Гавриловић је 30 марта извијестио своју владу: „Посланик немачки рече ми да је уверен да А. Угарска чини све у Атини омести долазак“ (Приморског кора — М. Ђ.) (Д. А., грађа за 1913, фасц. 3, пов. бр. 1257). Њемачки посланик је о томе, свакако, био добро обавијештен.

Приморски одред на Тарабош. Како је дошло до ове одлуке није сасвим јасно. Вјероватно је у том смислу пресудно утицало то што је у току борби 7—9 фебруара Зетски одред претрпио сразмјерно веће губитке од Приморског, па краљ није желио да га поново излаже жртвама. Међутим, иако је ово био веома озбиљан разлог, он ипак није био сасвим оправдан. Прије свега, на Тарабошу је у задњем нападу постигнут врло мали успјех, којим нијесу били нарочито побољшани положаји црногорских снага. Њима је још увијек потпуно доминирала турска отпорна тачка на В. Тарабошу. Насупрот томе, црногорски положаји на В. Бардањолту потпуно су доминирали турским положајима на Малом Бардањолту и, што је најважније, на Малом Бардањолту су могле да се развију и искористе далеко јаче пјешадиске снаге него на Тарабошу. Према томе, било је много погодније извршити и овај посљедњи покушај на М. Бардањолту, него на Тарабошу, кад се већ ишло за тим да се опет ангажује само један одред, што је, разумије се, само по себи било грешка. Од три могућа рјешења, дакле, изабрано је најгоре. Стога се и овај посљедњи напад црногорских снага завршио неуспјехом 31 марта. Сада је већ било сасвим јасно да је самим црногорским снагама, уз овакву организацију њихових дејстава, немогуће заузети Скадар.

Капитулација Скадра

Тридесет првог марта у Медову је, најзад, стигао и трећи ешалон Приморског кора, с командантом генералом Петром Бојовићем. Бојовића је у Медови дочекао бригадир Јанко Вукотић. Њих двојица су затим продужили за Цетиње, гдје их је примио краљ Никола. На том пријему је 2 априла и формално ријешено да се све црногорске снаге под Скадром ставе под команду генерала Бојовића, а Бојовићу је повјерено да организује напад на Скадар. Међутим, иако су припреме за овај напад биле приведене крају 10 априла, до њега није дошло. Још 22 марта амбасадорска конференција је дефинитивно утврдила сјеверну албанску границу, која је обухватала и Скадар. Стога је Србија, под притиском великих сила, била принуђена да повуче своје трупе из Албаније.

Дванаестог априла почело је повлачење Приморског кора. Уз веома јак притисак великих сила да се одустане од даље опсаде Скадра, то је био озбиљан удар за краља Николу. На Бојовићев извјештај о повлачењу он је одговорио: „Ваш ме је телеграм поразио, напуштањем заједничких операција губимо Скадар, који за мало дана шћаше бити наш.“⁵⁸⁾ Па ипак, он је одлу-

⁵⁸⁾ Записи, фебруар 1936, стр. 122.

чио да настави блокаду.⁵⁹⁾ Петнаестог априла посебним указом је изузео црногорску војску испод Бојовићеве команде, а убрзо затим су пребачене Колашинска и Дурмиторска бригада из Зетског одреда на правац Скадар — Медова.

У међувремену, у Скадру је понестајало хране, а у турским јединицама су мјестимично избиле побуне. Есад-паша је 19 априла сазвао конференцију којој су, поред чланова његовог штаба, присуствовали и сви команданти сектора скадарске одбране. Пошто су на тој конференцији проучена сва званична турска правила о одбрани опсједнутих тврђава, закључено је да су исцрпена сва средства за одбрану Скадра и донесена је одлука да се о томе извјести турско министарство војно, а црногорској Врховној команди да се поднесе предлог за преговоре о предаји града.⁶⁰⁾

Послије вишедневних преговора, 23 априла потписан је споразум о предаји Скадра. Турским снагама је дозвољено да се повуку и понесу собом пјешадиско и дио артиљериског наоружања, а 24 априла су црногорске јединице ушле у Скадар.

Међутим, капитулација Скадра, као што је познато, није утицала на даљу судбину овога града. Европске велесиле нијесу биле вољне да измијене већ донесену одлуку о разграничењу Црне Горе и Албаније, па су наставиле притисак, с циљем да Црну Гору принуде да се покори њиховом диктату. У том циљу предузели су чак и поморску блокаду, а биле су склоне и да Аустро-Угарској и Италији дају мандат да ово попуштање Црне Горе изнуде оружаном интервенцијом. Суочен с таквом опасношћу, краљ Никола је био принуђен да попусти. Четвртог маја он је извјестио енглеског министра иностраних послова Греја да Скадар препушта великим силама.

Рад црногорске Врховне команде, односно краља Николе, као носиоца цјелокупне активности ове установе у Првом балканском рату, испољио је озбиљне слабости. Прије свега, главнина црногорске војске уплетена је у борбе око Скадра и у сјеверној Албанији, дакле, на туђој територији, за коју су се у то вријеме, поред Црне Горе и Србије, веома активно интересовале Аустро-Угарска и Италија, које су имале довољно могућности да све напоре и велике црногорске жртве у овом крају учине узалудним. Њима је нарочито ишла на руку околност што краљ Никола и

⁵⁹⁾ Четрнаестог априла Ј. Вукотић је јавио Бојовићу: „Сад се повратих са Цетиња. Новије што незнате немам да Вам јавим ништа, само толико: Ми смо ријешили да продужимо акцију око Скадра“ (Архив ВИИ ЈНА, кут. 58, гр. 2).

⁶⁰⁾ Нафиз — Кираметин, Одбрана Скадра, Истамбул, 1933 године, стр. 746—47 необјављеног превода.

његови најближи сарадници нијесу поклањали потребну пажњу времену, иако је то један од најважнијих фактора у рату. Аустро-Угарској је у првом реду био циљ да спрјечи излазак Србије на море, а тек у другом плану: да осујети територијално проширење Црне Горе на рачун Албаније.⁶¹⁾ Прво је реализовала већ на почетку рада амбасадорске конференције, у виду одлуке о образовању аутономне Албаније, а затим је све снаге ангажовала да би се изборила и за ово друго. За то јој је требало много напора, јер крајем 1912 године, па и почетком 1913 године готово ниједна велика сила није сматрала да би било опортуно одузети Скадар Црној Гори, ако га она заузме.⁶²⁾ Неуспјеси црногорске војске одложили су пад Скадра све до преткрај априла, а Аустро-Угарска је већ читав мјесец дана прије тога успјела да оствари своју наміјеру, сада у виду одлуке амбасадорске конференције о сјеверној граници Албаније.

Потцјењивање значаја времена светило се Врховној команди и на други начин. Читавих 40 дана послје објаве рата, у Скадар су пристизале нове турске снаге, из разних крајева Албаније. тако да је Скадарски корпус достигао јачину од 24.000 низама и редица и око 5.000 албанских добровољаца (башибозука). Сем тога, Скадар је из дана у дан све јаче утврђиван, па је тако постајао све теже освојива тврђава за релативно малобројне и технички слабо опремљене црногорске снаге.⁶³⁾

Краљевом активношћу су доминирале двије тежње: приграбити што више територије и што ефектније обезбиједити престиж династије. И једна и друга спречавале су га да реалније прилази непосредним задацима. Час је отступао од једног, да би се изборио за други, наоко крупнији циљ, у чему, углавном, није успијевао, час би опет, у тежњи за реномеом побједника, жртвовао озбиљне шансе дјелова својих снага на правцима који тај реноме не би обезбиједили члану његове породице. Због тога су црногорске снаге у рејону Скадра ангажоване по дјеловима, без органи-

⁶¹⁾ Не треба губити из вида да Аустро-Угарска то није чинила ни из каквих алтруистичких побуда, већ из чисто себичне рачунице: Она је била сигурна да ће свој утицај наметнути новој балканској државици Албанији и тако за своје будуће планове надокнадити оно што је изгубила на другој страни, спајањем српске и црногорске државне територије у Санџаку и Метохији.

⁶²⁾ Колико је овај успјех Аустро-Угарске био неизвјестан, уколико би Скадар пао, свједочи један извјештај српског претставника у Лондону, Веснића, од 22 фебруара 1913 год., у коме се каже: „Из поузданих извора знам да се у аустриској и немачкој амбасади јако брину и зебу од пада Скадра. Ако се не би успело да се он освоји онда се сматра да ће се поуздано моћи задржати у новој Албанији. Шта више, тврди се да се за то има, на тај случај, и пристанак Русије“ (Д. А., фасц. 6, пов. бр. 734).

⁶³⁾ Зетски одред је бројао 15.000 а Приморски 8.000 војника. Из Источног одреда је касније стигло 5.500 људи, а током рата је пристигло до 4.500 добровољаца из Боке и осталих наших крајева под Аустро-Угарском и Црногораца из разних крајева свијета, гдје су били на заради. Према томе, бројна надмоћност Црногораца била је врло мала.

зованог садејства и без међусобног потпомагања, те њихова, додуше доста скромна, бројна надмоћност над непријатељем никада ефикасно није дошла до изражаја. То је омогућавало непријатељу да маневрише својим јединицама и да у свакој прилици на угроженом правцу прикупи довољно снага за отпор. Непријатељ је, дакле, мајсторски користио грешке црногорског командовања.

Карактеристично је да током читавог рата у Врховној команди, а још мање у нижим командним инстанцама, није поклањана никаква пажња анализи протеклих операција, да би се уочили узроци неуспјеха, па су се тако исте грешке понављале све до краја рата, нарочито у погледу потцјењивања значаја времена и несхватања да успјех лежи у једновременом и максималном напрезању свих снага, на разним правцима.

Због свега тога, на Скадру није постигнут очекивани успјех, иако су за то постојали реални услови, нарочито првих дана рата.